

УДК 398.332.2(477.82:4)

DOI 10.31.65/2520-6966-2020-13i-99-207-226

Ю. І. Келемен

здобувач, викладач Волинського коледжу культури і мистецтв ім. І. Ф. Стравінського
ORCID ID 0000-0002-3466-7685; e-mail: kelemenyulia@gmail.com

**Регіональна локалізація основних мотивів
українських купальських пісень**

Питання локалізації текстів купальських пісень до цього часу не тільки детально не розглядалось, а й навіть не ставилось у практичну площину. Тим часом наші спостереження показали, що більшість із них мають свій локус поширення, який відповідає локусу поширення того чи іншого купальського обряду. Тому залежно від місцевості набір основних мотивів купальських пісень буває різний. Лише частина таких текстів має загальне поширення на всій території України. Це купальські пісні з мотивами вгадування долі за пущеними на воду вінками, купання хлопців, потопання хлопців під час купання. На всій території Правобережжя відома пісня про розпалювання (розведення, заведення) молодикою купаїлиці. Найбільша кількість мотивів купальських пісень зафіксована на Волині та Поділлі. Особливою популярністю тут користуються пісні з мотивами прикрашання купаїлиці та намагання хлопців поглумитися над дівочим атрибутом, зивання дівчатами віночків, встановлення купала з верби. Парубочий обов'язок – вирубування купаїлиці, сестровбивство з ритуальною метою, обов'язкова присутність дівчат і хлопців на купальському дійстві, потоплення "купала", купання, гадання на пущених на воду вінках, збереження "купала" до наступного року, зимівля та літування "купала". Обов'язок молодиці – почати святкування, відбирання відьмами молока від чужих корів, розпалювання вогнищ на горі, купний гріх, сегрегація новоутворених подружніх пар після Купала, ритуальний гетеризм на честь свята, унормована сексуальна сваволя, сватання дівчини після свята. Від Полтавщини до Слобожанщини відомі варіанти пісні, в якій топиться Маринка.

На південно-східних теренах України купальська обрядовість не набула поширення. Не існувало єдиного комплексу типового купальського святкування, що мав би колективно-обрядовий характер, і на Гуцульщині. Купальських пісень тут теж майже не співали. На Лемківщині купальська обрядовість і приурочені до неї пісні помітно позначені впливом близьких сусідів поляків і словаків, тому й свято в них здебільшого звалось не 'купалом', а 'собоїткою' або 'св. Яном'.

Ключові слова: купальський фольклор, Волинь, Поділля, Лемківщина, Західне Полісся, Східне Полісся, Центральна Україна, Слобожанщина, Чернівецьщина, Київщина, Уманщина, Подніпров'я, Полтавщина, Остріжчина, Січеславщина.

Купальський фольклор на теренах України пережив різні моменти свого побутування: від традиційного унаслідування до повної заборони, потім відродження в нових формах та поступової втрати інтересу. 70–80-ті роки були періодом його популяризації та універсальності, тому більшість сучасних респондентів на різних територіях України згадують однакові обрядові дійства й привнесені ззовні позаобрядові елементи карнавалізації та однакові пісні. Тож і фольклорні записи від 90-х років мало чим відрізняються на всіх територіях. Але їхня загальна кількість вимірюється невеликим обсягом репертуарних збірників для колективів художньої самодіяльності. Тому давнє обрядове ядро все-таки збереглося. А воно, з огляду на збереження згадок про деякі жажливі з сучасного погляду обряди, такі як людські жертвоприношення, гетеризм, сексуальна сваволя, складалося протягом тисячоліть. У них, надумку В. Давидюка, поєднані як індоєвропейські, так ще й праєвропейські елементи, чим і пояснюється притаманне купальському фольклору розмаїття обрядових проявів [5, с. 5]. Із тих часів, вважає дослідник, на території Європи почали формуватись і регіональні варіанти цієї обрядовості [6, с. 43–53].

Купальські пісні, записані в різних регіонах, акцентують увагу на різних обрядових дійствах. На яких саме, маємо з'ясувати в межах цієї розвідки. Таке дослідження дасть змогу реконструювати первинний зміст купальських обрядів у межах окремих регіонів без пізніших модифікацій і нашарувань. Звісно, що на цьому шляху неминучі і втрати, адже не всі обрядові ритуали були оспівані в піснях, особливо – малозначущі в обрядовому сенсі. Водночас у пісенних текстах проглядаються й такі пікантні особливості святкувань, про які жодна учасниця чи учасник не розкаже. Деякі з них давно відійшли в минуле, а пам'ять у пісенних текстах збереглася. Тільки по цьому сьогодні й можна реконструювати весь зміст купальських святкувань. Залежно від регіону він може відрізнятись, тому й пісні, популярні в одній місцевості, в іншій можуть бути геть не відомі.

Найзручнішим для такого розгляду вважаємо темпоральний принцип, який дає змогу на кожному з етапів обрядових дійств простежувати, в яких місцевостях вони відбулися на пісенному рівні, а в яких не репрезентовані.

В усіх регіонах України пріоритет у відзначенні Купала мали дівчата, хлопці до певного моменту мали роль спостерігачів. Тож хоч у пізніші часи оповіщенням про проведення свята займалися хлопці, які збирали паливо для вогнища з цілого села, початково, схоже, навіть ця функція була дівочою. Таку думку провокує купальська пісня з Поділля про **скликання дівчат на Купала однією з них:**

"Поставлю я вербу, Сама сяду зверху На вербі я сижу, гукаю, Дівчат на Купайла скликаю" [25, с. 71].

Вербу зазвичай встановлювали десь на відкритому просторі біля річки. Однак в містах її місце було на центральній площі. Це загальноєвропейська традиція. Факт існування такого звичаю і в українців відображає мотив **запрошення верби з-над води на ринок**, зафіксований О. Маркевичем на Чернігівщині: "Ой не стій, вербо, над водою, Не пускай зілля по Дунаю... Ой стань, вербо, на риночку В хрещатому барвіночку, В запашному василечку" [30, с. 205].

Приносили дерево для головного атрибута свята зазвичай хлопці. **Хлопчачий обов'язок принести "купало"** знаходимо в пісні з Західного Полісся: "Нехай на тим боці Купало вирубають І над ричкою закопають" [27, с. 179]. Звинувачення хлопців у тому, що вони цього не зробили, має ширшу географію. Мотив, у якому **хлопці не вирубали купайлиці** ("Ой наші хлопці недбайлиці, Не вирубали купайлиці") [16, с. 157] відомий як на Волині, так і в центральній частині України – на Київщині.

А ось на Слобожанщині **дівчина в парубочій сорочці йде рубати "купала" сама**: "Я в тій сорочці та й парубоцькій, Пиду гуляти, Купала рубати. Купала рубати та й дівчат збирати" [22, с. 191]. І в такий спосіб маркується під хлопця.

Мотив русальної жертви дівчини, відомий на всьому Правобережжі, знаходить своє продовження в купальських піснях. Така жертва відображена в пісні з Західного Полісся, відомій у єдиному записі, який зробила Леся Українка. У ній **царівна вдається до самогубства, щоб не дістатися царенкові**: "Ой слуги мої вірнейкії, Гостріте ножі гострейкії! Буду краяти кошулейку, Поїду з царом до шлюбойку. Не потрапила в полотенце, Та й розкраяла собі серце. – Ой ліпше маю в землі гнити, ніж за царойком в світі жити" [31, с. 15].

Типологія русально-купальських жертв, оспіваних у купальських піснях, має кілька варіантів. Героїня однієї з пісень **Маринка з необережності тоне в Дунаї, ідучи по ягоди**: "Як прийшлося дівці Маринці перед вести, Перед вести, на Дунай плисти, Дівка Маринка утонула, Маринка втонула, плахта зоринула" [33, с. 112 – 113]. Важливо, що наведена пісня побутувала на Полтавщині, де купальський образ Мариноньки центральний і в обрядовому плані. Так у цій місцевості називається лялька, яку топлять.

На Слобожанщині така ж дівчина **Маринка топиться умисно через розірване при падінні з терену дженджур-намисто**: "Ой де наша Маринонька гуляла? – З високого терена упала, Дженджур

намисто порвала. Тепер нашій Мариночці – не додому, Тільки з моста та й воду" [22, с. 188].

Усі згадані події відбуваються не під час святкування. Першим його ритуальним проявом можна вважати пісенний мотив, у якому **парубки, які дарували дівчині перстені, напередодні вінкоплетин відрікаються від неї**. Упорядники записів З. Доленги-Ходаковського подають її як купальську, але вона легше сприймається як весільна: "А де ж тії Касюнії молодці, Що од них перстені на руці. А заклич їх тепер із терему, Пошли їх в діброву зелену, Нехай квіток на вінок принесут, А свої перстеники заберут. Будеш мати перстеньца одного, щось взяла од свого милого" [32, с. 103]. Це означає, що відтепер дівчина вільна від їхніх залищань і може обирати собі чоловіка сама. За діалектними ознаками цей текст можна віднести до подільських.

Вже сама участь у святкуванні Купала означала дівочу готовність до шлюбу. Тому в тексті, який виконувався на собітку на Лемківщині над Сяном, **мати чинить спротив участі дочки в молодіжних розвагах**: "Моя доню неволю тя, до челяді до білої не пушу тя... Тепер люди на обмівці, где ся зойдут все об дівці" [32, с. 100].

Обов'язкова присутність на купальському дійстві не лише дівчат, а й, вочевидь, усього населення села регламентувалась на заході Полісся. Причому тут відсутніх на святі звинувачують у відьмарстві прямим текстом: "Хто не піде на Купало, Шоб йому ноги поламало, Шоб пукпало кулодую, Кулодую смулувою. Сонце піче, смула тіче, Да йдіте, хлопци, смули брате, Відмі вочі залівате. Шоб пу ночах не худела, Да чужих куров не дуїла, Бо курівонькі старенькії, В них тиліятка маленькії" [26, с. 124].

Причини загальної присутності хлопців і дівчат на купальському святі розкриває наступна пісенна фабула з цього регіону: **збираючись на Купала, дівчина питається батька дозволу ще одне літо літувати, жовту косу годувати**. "Позволь мні, батю, вольовати, Гете літєчко літовати, Гете літєчко літовати, жовтую косу годувати" [26, с. 114].

Загальноукраїнське поширення має мотив, у якому **дівчата плетуть вінки з рути**: "А ми рутоньки нарвемо, нарвемо. А ми віночки сплетемо, сплетемо" [16, с. 167].

На Поділлі "**купала**" **в'ють на вулиці**: "На долині роса впала, На юлиці в'ють Купала на Йвана" [6, с. 258]. За межами цього регіону пісня не відома.

Волинський текст зберіг класичний зовнішній вигляд "купала": "Ой ти, Купало хорошеє, Ой ти, Купало убранєє. Ой, як ми тебе

довго ждали, Ой, як ми тебе гарно вбрали: Рутові квіти почипляли, Шовком гіллячки підв'язали" [15, с. 78]. А ще виявляється, що зовні волинське "купайло" нічим не відрізняється від гуцульської весільної "трійці". Як і вона, **"купала" повинна мати три рожки**: *"Наша "копайла" на три рожки, Хлопцям корости на три бочки"* [34, с. 82]. За межами Волині інших пісенних описів "купала" не виявлено.

Після того, як **дівочки в ягодах поплели віночки**, на Волині вступає в силу перший мантичний ритуал: *"Коло води-моря ходили дівочки. Пішли дівочки та по ягідки. Уже дівочки поплели віночки. Віночки не в'януть, дівочки не плачуть"* [16, с. 162]. Таке гадання текстово підтверджено лише у волинських піснях. Подальша реакція дівчат на стан віночків, яка в них подана, також має локальний, волинський, характер. Вона похідна з місцевого обряду роздавання вінків дівчатам "купалочкою" чи то "лялею", по яких вгадували, кому яка доля випала. Свіжий віночок – щаслива, зів'ялий – нещасна.

Один із подільських купальських текстів своїм змістом нагадує норми, звичні для весільного дівич-вечора: **Дівчина прибирає "купала" й чекає на хлопця**: *"Ой там Маринка подруг скликає Вона купала прибирає, А мене молодого чекає"* [16, с. 166].

А ось **порядок біля встановленого купала** пильнує не групка найближчих подруг, як у весільних піснях, де загалом-то про нього й не згадується, а цілий дівочий колектив села чи то вулиці. На Волині співали: *"Коло Купала обметяно, Ще й барвінком оплетяно, Ще й васильочком обтикано, Нас на Купайла викликано"* [16, с. 159]. Майже не відрізняється текст із Західного Полісся, записаний набагато пізніше: *"Коло Купала обметяно, Ще й барвінком обплетяно, Ще й васильочками бтикано, Нас на Купала викликано"* [26, с. 140].

Асоціюється з весільною звичаєвістю й **заборона хлопцям переходити дівчатам дорогу**: *"Іване, Івашечку, Не переходь стежки-дорожки. Бо як перейдеш, так винуват будеш"* [16, с. 159]. Подібні табу існували й щодо аналогічних дій стосовно руху весільної процесії на Західному Поліссі: *"Вой мої мили ворожейки, не переходьте дорожейки"* [29, с. 192]. Та коли у весільній пісні це видається як прохання до ворогів, то в купальській виявлено архаїчніший вияв спротиву – тут вимога ставиться категорично – **під загрозою смерті**: *"Поймаємо, зарубаємо, Посічемо на дрібен мак"* [16, с. 159]. Так співалося на Полтавщині та Чернігівщині.

Інше прохання до хлопців – **не "купала" ламати, а собі дівку вибрати** – не виходить поза межі Поділля: *"Наше купала з верби, з верби, А ти, Іване, прийди, прийди. Наше купала не ламати, А собі дівку вибирати"* [16, с. 158]. Сам же звичай розламування хлопцями

купала (купайлиці) побутував і на Волині, переважно в середній та східній частинах.

Для дівчат розламування "купала" небажаний результат. Їхнє завдання – провести його з почестями до річки і втопити. В пісні купальський атрибут персоніфікований: начебто **іде купаило топитися** сам, добровільно. Таке вже його призначення: *"Іде Купайло топитися. За ним дівчата дивитися: – Ой стой, Купайло, не топися, На той рочок іздасися"* [16, с. 162]. Відомі факти, коли "купала" розбирали і ховали в стріху чи на горище хати до наступного свята. Через рік його спалювали. Сама ж пісня, зафіксована В. Доманицьким у Ровенському повіті на початку ХХ ст., у наш час уже не відома.

На Остріжчині "купайлиця", схоже, мала ще одну назву – "вілечко", аналогічну тій, яка існує в весільному обряді: *"Пливи, вілечко, за водою. А я буду йти за тобою. Там сядемо відпочинемо. Та дрібні листи напишемо, до Петруня одішлемо. Та нехай Петруньо почитає, Та нехай знає, де Маруся гуляє"* [16, с. 161]. Аналогічні тексти мали місце й на Поділлі та Чернігівщині.

Пісня *"Купався Іван да в воду впає"* [32, с. 99, 112], яку ще на початку ХІХ ст. записав З. Доленга-Ходаковський, відома від Волині до Чернігівщини та Слобожанщини.

Переименовання купала на вілечко відбувається не випадково. **Пускання вілечка (купала) на воду** пов'язане з посиланням інформації для Марусиного судженого. А це вже ближче до весільної сфери.

Проте це не єдиний варіант поводження з обрядовим атрибутом. У пісенному тексті з Волині прийнятним вважається **купання купала та ховання до другого літа**: *"Ми купала іскупали та на той рочок сховали"* [16, с. 159]. Подібний текст фіксується й на Західному Поліссі: *"Сьогодні купаило купаємо да на те літо схаваємо"* [26, с. 132].

Продовженням цієї історії постає мотив **зимівлі купала в стрісі, зіллячку і пір'ячку, у відьми в колісці**: *"Купайло, купаило, Де ти зимувало? Зимувало в лісі, Ночувало в стрісі, Зимувало в пір'ячку, літувало в зіллячку"* [16, с. 155]. Популярний на Волині текст добре відомий і на Західному Поліссі. *"– Купало, купало, де ти зимувало? – У бабиний стріщци, у відьми в колісци"* [26, с. 140]. Поза межами Волині й Західного Полісся ця пісня не така популярна.

Купання на Івана постає з українських купальських пісень як один з обов'язкових ритуалів. Купаються в цих піснях тільки хлопці: *"Да купався Іван, да у воду упав. Купала на Івана, Купала на Івана. Да купався Петро, його сонце спекло. Купала на Івана, Купала на Івана. Да купався Данило, його сонце спалило. Купала на Івана, Купала на Івана"* [3, арк. 20].

Поширення пісні від Волині до Чернігівщини свідчить про загальноукраїнське поширення звичаю купання хлопців під час купальського свята.

Що ж до дівчат, то в піснях **купається лише одна, обрана**, напевно, субституція, підміна колишньої жертви. Не випадково **купалочка, яка сушилася на бережечку, сприймається як диво**: "Ой купалочка купалася, На бережечку сушилася. Та й тому люде дивувались" [30, с. 200]. За обрядовою логікою, вона мала б потонути, а вона сушиться на бережку. Що ж до локалізації тексту, то єдиною зачіпкою до неї може бути лексика, близька до літературної, що характерно для Волині, Поділля, Центральної України.

Про обраність дівчини свідчить перелік її зовнішніх пріоритетів, сублімованих у мотив **представлення купалою найвродливішої дівчини та купання її посеред моря**: "Наша Маринка – купалочка Посеред моря купалась, (2) На бережечку білилась. (2) Вийшла на улицу, хвалилась: – У мене личко, як яблучко, (2) У мене брови чорнесенські, (2) Зовсім я дівка складнесенка" [6, с. 255]. Такий ідеал дівочої краси подає текст, зафіксований на Поділлі. А ось аналогічний із Волині звертає увагу не так на чорні брови, як на косу: "Ой купалочка купалася, На бережечку сушилася. Дівка Галочка хвалилася, Що в неї коса до пояса, Що в неї личко, як яблучко, Сама молода, як ягідка" [16, с. 277].

Записи експедиції П. Чубинського без фіксації місця локалізації тексту виявляють можливість варіантів тлумачення поняття "купалочка". У одній з купальських пісень **під час загальної купелі дівчат до аналогічних дій вдається й ластівка**: "Ой на Купайла на Івана Там ластівонька купалася, На бережечку сушилася" [25, с. 92]. У західнополіських текстах ластівочка до всього купається не будь-де, а на морі: "Ой там на морі, на дощеці, Там ластовойка полощеться, Ой полощеться, вмивається, На Купайличку вбирається" [26, с. 123]. Ареал побутування цього тексту – Західне Полісся, Волинь, Поділля.

Потопання купалочки під час купання подає лемківська пісня: "Ой на Яна на Яночка Купалася купалочка, Купалася затопала, На Купала завопала" [26, с. 205]. Поєднано і український, і польський фольклор. У цій пісні слово 'купалочка' означає дівчину, а 'Купала' вжито стосовно свята. Що ж до фіналу обрядової колізії, то його можна вважати не лише найархаїчнішим, а й загалом первісним єдино правильним дотриманням обрядової практики, де купалочка – жертва.

Послідовність купальських ритуалів часто встановлюється на основі самих пісенних текстів. Зокрема, такий приклад маємо з

мотивом **заспіву молодикою пісні-купайлиці**: "*Молодая молодика, Вийди на вулицю, Заспівай дівонькам купайлицю*". Цей мотив слідує за іншим: "*Ми тебе, Купайло, іскупаємо, На друге літо заховаємо*" [16, с. 156]. Звідси встановлюємо послідовність ритуалів – спочатку купання "купала", а вже тоді наспівування "купайлиці".

Пісенний текст має широку географію і як наслідок – контамінацію різних ритуалів, і відповідно, атрибутів, які набувають нового значення. В одних текстах "купайлиця" – деревце: "*Ой вийди, вийди, молодико, Ой винеси нам купайлицю*" [33, с. 111]. Це на Київщині. "*Ой ти, молода молодико! Ой вийди, вийди на вулицю, Винеси дівкам Купайлицю!*" [6, с. 243]. Так співали на Поділлі. "*Ой люлі, люлі, мале дитя, Вже твої мами давно нема. Побігла мати на вулицю, Понесла дівкам Купайлицю*" [6, с. 243]. Цей текст відомий як на Волині, так і на Поділлі.

У цих же етнографічних межах молодика має розпалити вогонь: "*Вийди, молодико, на улицю, Розведи нашу купайлицю*" [16, с. 157]. Коли старіше слово "розведи" ще можна трактувати по-різному, то "розпали" в наступній пісні цілком конкретно й однозначно: "*Ой молодая молодико, Ой вийди, вийди на юлицю, Розпали дівкам купайлицю*" [31, с. 12].

Розведення молодикою купайлиці для дівчат на Поліссі переходить у запалювання її для хлопців, а радше замість хлопців: "*Ой молодая молодико, Ой вийди, вийди на вулицю, Запали хлопцям купайлицю*" [26, с. 130] і врешті-решт трансформується заклик до всіх молодиків виконати неозначене колективне дійство з неозначеним поняттям: "*Ой вийдїть, вийдїть, молодикі, Бо хоче дівка купайлиці*" [6, с. 132].

М. Максимович звертає увагу, що "в південноруських купальських піснях дуже часто йдеться про воду, купання, потоплення, але нічого не говориться у них про паління вогню, хоча його безпосередньо згадують словацькі святоянські пісні..." [20, с. 102]. **Купальські вогні** справді присутні в небагатьох пісенних текстах. Зачин "*Ой на Купала вогонь горить*" [26, с. 111, 124, 126, 127, 130, 132, 133] здебільшого притаманний пісням із Західного Полісся, в цілому бідного на обрядові дії цієї ночі. Враження багатьох респондентів про купальське свято в тих селах, де його відзначали, обмежуються тим, що палили вогонь і співали пісень [26, с. 129]. Одначе фабула усіх цих пісень стосується або переведення чи перевезення дівчини, або ж болю у животах хлопців, дівчат чи відьми. Кожному за своє, але в цілому за якийсь гріх, відступ від загальної норми. Обрядового навантаження цей образ не несе.

У піснях з Волині, де обрядовий ряд і так доволі багатий, купальські вогні подаються радше як декорація, тло, на якому відбуваються інші дії, ніж як обрядовий атрибут. Незалежно від рельєфу місцевості, в якій їх палять, неодмінне місце для їх розпалювання – гора: "Ой на горі, на горі, Там горіли вогні" [8].

Якийсь поодинокий натяк на значення його використання знаходимо в тексті поліської пісні: "Ой на Купала вогонь горить, Ой там дівчину переводять, Ой помаленьку її ведіте, Її виночка не згубіте" [26, с. 124, 132]. Видно, переводять не через вогонь, бо "помаленьку". Іноді не *переводять*, а *первозять*. А це вже – через вогнище із соломи, як у весільному обряді. В цьому вже можна вбачати його обрядову семантику. Обрядове значення мусило мати й вогнище, яке повинна розпалити молодиця. Більше того, воно ще й називалося "купайлицею": "Ой молодая молодице ... розпали дівкам (хлопцям) купайлицю" [26, с. 130, 131].

Тільки як освітлюваний засіб можна розглядати купальські вогні й у тексті широко відомої на Волині пісні: "Ой на горі, на горі, Там горіли вогні, Купала на Івана. То не вогні горять, То дівчата ходять Купала на Івана. То дівчата ходять, Білу лозу ложать" [8].

Суто утилітарне значення купальського вогнища доводить інша пісня, із Західного Полісся: "Ой на Івана, Івана Горіла Купала, Горіла три деньки, Буле ме раденьки" [26, с. 131]. У такому розумінні купальський вогонь позначає місце збору учасників свята. Жодних інших функцій на нього не покладається.

Обов'язкових вимог перестрибування через вогонь в купальських піснях не означено. Скоріш за все вони вторинні, тому не встигли увійти до пісенної традиції.

Тільки у волинських текстах зберігся опис давнього способу **добування вогню з допомогою кресала**: "На Купалу вогонь кресуть..." [16, с. 161]. Такий текст побутував тут сторіччя тому. Кресало на той час було основним знаряддям добування вогню, тому перебільшувати вік цієї пісні не будемо. А сама пісня і донині відома у с. Птича Дубнівського району Рівненської області.

Купальська ніч для якоїсь частини молоді була доленосною. Деякі дівчата в цей час уперше виходили до дівочого гурту в статусі потенційних наречених, тому для хлопців їхня поява була несподіванкою. Тож, коли одна з таких **гарно вбрана дівчина виходить на Купала, хлопці стидаються до неї навіть підступитися**: "Ой на Петра, на Купайла, вийшла Параска як та пава. А на неї хлопці заглядаються, Зачепити стидаються" [16, с. 168]. Такий текст зафіксував Д. Яворницький на Січеславщині.

Подільська пісня переконує в тому, що подолання бар'єру стидливості відбувалося дуже швидко і навіть неочікувано: "Ой у городі копаночка, Там купалася ластівочка. На бережечку сушилася. Дівка Ганнуса журилася. А ще рушнички не напряла, А вже старостам слово дала. А ще рушнички на верстаті, А вже старости давно в хаті" [16, с. 175–176].

Дівчина зарано покохала хлопця і в іншій пісні з Поділля: "Дівка Настуня журилася, Що ще рушничків не напряла, Собі Петруня сподобала" [16, с. 163]. Подібний текст записано й на Волині: "Ще рушничків не напнала, А вже хлопця сподобала" [34, с. 82], "Ще й полотенеця не білила, Як вже Івана полюбила" [10, арк. 40].

Інший подільський текст виявляє **вибір пари на Купала саме дівчиною**: "Та летіла уточка та й сіла. За кого ти, Марійка, схотіла? – За того, дівчата, за того, За того Івана молодого [16, с. 171–172]. **Хлопчачі побажання проявляються тут лише на рівні мрій**: "У Миколи така думка була, Щоб Наталка йому жінка була" [36, с. 327]. Таку звичаєву норму, позначену пережитками матриархату, пісня фіксує на Уманщині, та, схоже, її дотримувались і в інших регіонах.

Ініціатива у шлюбній сфері теж цілком за дівчатами. У пісні зафіксованій М. Маркевичем на Київщині, **хлопець хоче взяти дівку в полі, вона просить зробити це на вулиці**: "Ой у чистому полі дівка траву жала. Прийшов ік ній Янко. Хрещатий барвінко. – Дівко-чорнобривко... хоч я тебе возьму. – Ой, Янку мій, Янку, Хрещатий барвінку! Не бери мене у суботоньку, Возьми мене у неділеньку, Як я вийду да на юлоньку" [33, с. 111].

У пісні, яку записав на Волині З. Доленга-Ходаковський два століття тому, **дівчата самі готують в лозах ложе для злягання**: "То дівчата ходять Білу лозу ложать. Коли б же я знала, Хто на неї ляже" [32, с. 109]. В іншому випадку дівчина готує його собі сама: "Не огні ж то гбрють, то Ониська ходить, Біле ложе стелить, до него говорить: – Ложе ж мбе, ложе, хто на тебе ляже" [32, с. 109].

Під кінець ХІХ ст., коли купальські обряди потрапили в поле зору дослідників, звичай сексуальної свободи, яка практикувалася під час цього свята, в українців уже відійшов. Його реліктове значення зберегли лише пісні: "Тепер Купайло, купайлочка, Не виспалася Наталочка, Не виспалася, купалася, З своїм Іванком кохалася. Під березою сушилася, З своїм Іванком любилася" [11].

Звичаєвий пріоритет цієї норми над усіма цивільними законами виявляє пісенний текст, записаний у с. Ворончин Луцького району: "Сьогодні дівчата Купало, А хто зробив що – пропало. Ой на купала

вогонь горить, А нашим хлопцям живіт болить. Ой нехай болить, нехай знають, Нас на Купала не займають" [1, арк. 29].

Чи не заради цього **брати спільно з парубками виводять сестру-собіточку на кленовий міст** у пісні, яку З. Доленга-Ходаковський записав на Лемківщині: "А где ж ти була, соботочко моя, А хто ж тя завів на кленовий міст? – Завели мене парубки і брати, Щоби з ними гуляти. Цілу нічку гуляла, Ніц нікому не дала" [32, с. 100–101].

На Чернігівщині така ж сама **дівчина три ночі поспіль ночує в полі з невірним козаком**: "Малая нічка проти Купала. Де ти, дівчинонько да ночувала – Ночувала нічку у барвіночку, Вставай, козаченьку-недовірочку, Ночувала другу у темному лугу, Вставай, козаченьку, невірний другу, Ночувала третю під ожиною Із вірною дружиною" [16, с. 168]. Лише на третю ніч козак з недовірка, невірною друга обертається у вірну дружину.

Ритуальний гетеризм купальської ночі, судячи з пісенного тексту стосувався не лише неодруженої молоді, а й подружніх пар. Однак жінка допускає такі стосунки свого чоловіка лише з подругою, а не з тією, з якою ворогує. "**Танок** чоловіка не з подругою провокує розлучення: "А мій миленький танок водить. А не з тоєю, що подругує, Оно з тоєю, що ворогує, На ній віночок з кадила. Бодай здорова не сходилла, Що мене молодую з шлюбним мужем розлучила" [32, с. 99].

Купальські перелюби мають місце і в іншій пісні: "Ой на Купала огонь горить, А в Семена серце болить. Нехай болить, нехай знає, Нехай іншої не займає, Нехай одну Мотрю має" [18, с. 35].

Судячи з пісенних текстів з різною лексикою, але без чіткої паспортизації місця запису можна встановити, що купальські перелюби не були поодиноким явищем, а збереглися як пережитки давньої звичаєвості на всій етнічній території.

У пісні із Західного Полісся, відчуваючи зазіхання збоку, **хлопець готовий відбивати свою дівчину**: "Ой на вгороді шалтан, шалтан, Стоїть Іванко, як пан, як пан. Буде бити, воювати. Свою милую не 'ддавати" [26, с. 123]. На подібні протистояння зважаються в цьому регіоні й дівчата, готові "воювати" за своїх женихів. **Битва дівчат за женихів** має місце в такому тексті: "Тилер Купайло, а застрі Іван, Підем, дивочке, в зелений гай. Там будем бетись-вуювате, Своїх женихів ни 'ддавате" [26, с. 115].

І все ж у непоодиноких текстах залишилися пережитки породженої правом ритуального гетеризму **сексуальної сваволі**: "Нема спину вдовиному сину, Що звів з ума дівку-сиротину" [13]. Деякі пісні більше нагадують прокльони: "Бодай тебе бог скарає, Що ти мені вінок збавив" [7]. Волинь на подібні мотиви, як уже видно з проаналізованих

купальських текстів, найбагатша. Пояснити цю особливість якимись особливими умовами проживання субетносу не можемо. А ось непопулярністю в цій місцевості теми ритуального гетеризму можна.

В окремих купальських піснях хлопці б'ються за дівчат не заради задоволення хтивості, а з серйозними намірами одружитися. Наскільки безглузді ці змагання, виявляється з тексту з Уманщини: **поки хлопці б'ються за дівчину, вона вже зробила свій вибір, вишиваючи одному з них сорочку**: "Ой у лісі сухий дуб розвився, Свиридосько з Карпом бився. Бився, бився з вечора до ранку. Все за тую Палазю коханку. Свиридосько з старостами до хати, А Карпосько під вікно слухати. А що буде Палазя казати. Палажка суче нитку на колочку Шити-вишивати Спередосько сорочку" [30, с. 201–202].

Інакше розв'язує аналогічний конфлікт подолянка з Гайсина. **Жартома чи всерйоз дівчина обіцяє бути з обома**: "Не бийтеся, не лайтеся, Я вас обох люблю. Іванові ручку дам, Степанова буду [16, с. 121].

Не має прямого стосунку до обрядовості мотив про **переховування хлопців у час кування зозулі**: "Ой на городі під буйним вітром Не чули хлопці зозулі літом. А як почули, полякались, В глуху кропиву поховались" [31, с. 24]. Ця пісня, яку Леся Українка записала на Західному Поліссі, належить до розряду дотинок між дівчатами й хлопцями під час святкування. А безпосередньо вона лише актуалізує час відсутності хлопців у передкупальський період, коли кують зозулі. Як зазначає багато хто з дослідників, починаючи, мабуть, від М. Грушевського, хлопців у певні періоди року залучали до громадських робіт на умовах сегрегації з місць проживання. Цей термін не міг тривати довше, ніж до Купала, щоб не заважати створенню нових сімей. Подібні пісні на Поліссі дуже популярні. Вони з того ж розряду пісень, що й про купальську вечерю, і поширені на всій етнічній території. Приміром, записана на Поділлі пісня дражливого змісту про **купальську вечерю для хлопців** "На Івана Купайла Жаба в борщ упала, Дівки не поспіли, хлопці жабу з'їли" [16, с. 431], "На Івана Купайла сучка в борщ упала. Хлопці витягали, Зуби поламали; Дівчата граблями, а хлопці зубами" є в збірнику П. Чубинського [30, с. 201]. Цей же текст В. Кравченко 1928 р. записав в Іскорості на Волині. Наступний текст виявляє місце таких дотинок в загальному плані перебігу обрядодійств: "– Купала, купала, Сучка в борщ упала. Хлопці не відали, Сучку зобідали. – Ой там на Купала Жаба в борщ упала. Купала на Івана. Хлопці не поспіли – Дівки жабу з'їли" [19, с. 87, 112]. Зміст цих пісень переконує в тому, що вони виконувалися вже після ритуальної вечері.

На Поділлі **купальські святкування завершувалися допалюванням соломи**: *"Допалимо та соломоньку Та ходімо та додомоньку. Лежи, лежи, та Купалочку, В червоному та багаттячку"* [16, с. 186].

На Західному Поліссі популярна пісня про збитки, яких зазнають дівчата на купальському святкуванні. Найуживаніший мотив **обсмалення стегон**: *"Була на Купали, посмалила гали"* [24, с. 61]. Це найпоправніша з утрат. Гірше – *"На Купайла худела, Да й сурочку спалела"* [26, с. 115]. *"На Купале була – Сорочку забула"* [26, с. 123]. Останній із варіантів потребує окремих пояснень дівчини батькам. А єдиний вихід із цієї халепи – *"Загорнусь в солому Та й піду додому"* [26, с. 123].

На Лемківщині – та сама фабула, тільки слова й елементи вбрання трохи інші. А ще саме свято Купала у них називається собіткою, як у поляків та словаків: *"На собітці била, Подолок спалила. Сором за подолом – Сут молодці за столом"* [32, с. 114].

Закінчується купальське дійство тим, заради чого воно розпочиналось – **утворенням шлюбних пар**: *"Кладу я кладку через муравку вербову. Час нам, дівчатам, з уличеньки додому, а ти, Олянко, зостанься, з Хведором повінчайся"* [30, с. 209]. Ця пісня записана в Балтському повіті на Поділлі.

Що собітка, що купала повинні були згоріти на попіл. Тільки тоді свято вважалося завершеним. Так було заведено що в лемків, що в подолян. **Собіточка догоріла на попіл**. *"Уж по Яні, по Яноньці, Уж по нашій собітоньці. Як горіла, так загасла, На попіл ся нам розтрясла"* [16, с. 186].

Фінальною стадією купальської обрядовості було пускання дівчатами вінків на воду. Але тут є варіанти. Дівчина могла сплести два вінки, один із яких пускала на воду, інший забирала додому під подушку, а могла один-єдиний не пускати на воду, а забрати з собою. У другому випадку превалювали християнські мотиви відзначення в цей день св. Аграфини-зільниці, внаслідок чого усім квітам, травам і ягодам, зібраним у цей день, приписувалися лікувальні властивості. В купальських піснях знайшов відображення тільки той мотив, де вінок пускають на воду. Про те, як **дівчина гадає на вінку**, не раз згадують волинські купальські пісні: *"Ой на Івана, ой на Купала Красна дівчина долі шукала, Квіти збирала, віночок вила, Долі водою його пустила"* [23, с. 4]. Західнополіський текст розсекречує прикмети такого гадання: *"Котрої виночок потонує, той милий загинув. А мий поплив за водою, то приїхав милий за мною"* [26, с. 139].

Вважалося, **хто підійме пущений на воду віночок, той візьме і дівчину**: *"Піду я в садочок. Нарву я квіточок, Нарву я квіточок, сплету віночок, я свій віночок візьму кину в ставочок, Хто той віночок спійме, Той мене візьме"* [25, с. 94].

Суто волинське забарвлення має пісня з мотивом **гадання на вінках**, у якій події відбуваються на р. Стир: *"Ой на Купала дівчина гадала, Сплітала віночки та й у Стир пускала. На Стир пускала, доленьки питала: "Чи прийде мій милий, що вірно кохала?" Ой поплив віночок та й став потопати, Дівчині личенько слізьми заливати. – Доле, моя доле, що ти наробила? Ти ж моє кохання з віночком втопила"* [12].

У межах Волині на Сокальщині побутує й інший варіант пісні, але вже з Дунаєм: *"Ой на Івана, та й на Купала, гей, гей, гей, Дівчина гожа зілля збирала, гей, гей, гей, Зілля збирала, вінок сплітала, гей, гей, гей, На Дунай річку його впускала, гей, гей, гей, Най той віночок не потопає, гей, гей, гей, Най мене доля краща витає, Гей, гей, гей"* [9].

Момент гадання на вінках Ф. Коломийченко згадує на Чернігівщині, але під супровід ще іншої пісні: "Вдень після "ночи перед купальним Іваном" дівки пускають на воду (хоч би на копанці) вінки, що вночі були у них на головах. Пускаючи вінок, кожда дівка співає: *"Пливи, вінок, за водою, Пливе доля за тобою. Пливи, вінок, к бережечку, Ік рокитяному кущечку"* [28, с. 139].

Поки добродесні мешканці сіл справляють за межами села Купала – найсприятливіший момент для відьом, які залишаються в цей час удома, подоїти чужих корів, а разом з тим і відібрати чужі надої на майбутнє. **Відбирання відьмами удоїв від чужих корів** – невід'ємний елемент вірувань цілої Європи. Тільки в одних народів ці дії пов'язані з днем св. Юрія, в який відбувається перший вигін худоби на пашу, в інших – на Купала. В українців переважає друга дата. Пісенний текст із Волині однозначно виказує саме її. *"Ой на Івана Купайлого, Ходила відьма ногайлою. Як на дуб лізла – кору гризла, А з дуба впаля – зілля копала, Свої корови заправляла. Як заправила у вівторок, То видоїла корів сорок, А як заправила в середу, То видоїла всю череду"* [16, с. 156]. Цей рідкісний текст водночас найповніший у плані переліку відьомських магічних засобів цієї ночі.

Отже, купальська обрядовість, судячи з географії пісенних текстів, була поширена на всій території України, крім Закарпаття. Загальноукраїнське поширення має тільки мотив потопання хлопців під час купання, а вже про саме купання хлопців згадується в піснях від Волині до Чернігівщини. Широку географію (від Волині до Чернігівщини) має пісенний мотив вгадування долі по пущених на воду вінках. Від Волині до Центральної України не переривається побутування мотиву про розпалювання (розведення, заведення) молодичею купаїлиці. Такий же простір обіймає й мотив про купання ластівки, який охоплює ще й Західне Полісся. Від Полтавщини до Слобожанщини відомі варіанти пісні, в якій топиться Маринка.

Більшість купальських пісень записана на Волині й Поділлі. Вони відображають такі обряди, як: зивання дівчатами віночків, встановлення купала з верби: парубочий обов'язок вирубування купаїлиці, сестровбивство з ритуальною метою, обов'язкова присутність дівчат і хлопців на купальському дійстві, потоплення "купала", купання, гадання на пущених на воду вінках, збереження "купала" до наступного року, зимівля та літування "купала", обов'язок молодиці почати святкування, відбирання відьмами молока від чужих корів; розпалювання вогнищ на горі, купний гріх; сегрегація новоутворених подружніх пар після Купала, ритуальний гетеризм на честь свята, унормована сексуальна сваволя, сватання дівчини після свята.

Широкою обізнаністю в різних регіонах користуються пісні, в яких згадується процес плетіння вінків дівчатами (маркування шлюбного віку), вбирання купальського деревця, переважно – верби, інші породи дерев, застосування яких практикуються в обрядах, у піснях не згадуються (Волинь, Поділля, Чернігівщина), розламування хлопцями Купали (Волинь, Поділля), дотична до цього обряду згадка про ритуальну жертву (Волинь, Київщина), сприйнята як ритуальна жертва випадкова утоплениця (Волинь, Полтавщина), купальська вечеря (як тризна за жертвою), неперебірливі купальські страви, зумовлені приготуванням уночі в природних умовах (Волинь, Поділля), парування молоді (Волинь, Поділля, Київщина, Уманщина, Західне Полісся).

Такий стан виявляють опубліковані записи купальських пісень.

Нерівномірне представлення купальської пісенності різних регіонів не новина. Ще у XVIII ст. завдяки інвективі Івана Вишенського з Афону стало відомо, що купальські розваги мали особливу популярність на Волині та Поділлі. Нічого не змінилося в цьому плані і в подальші часи. Тому саме звідти більша частина текстів.

В південно-східних теренах України купальська обрядовість не набула поширення.

У Центральній Україні купальська обрядовість бідніша за волинську та подільську, та все-таки принаймні в деяких районах молодь святкувала Купала та співала купальських пісень.

Не було єдиного комплексу типового купальського святкування, що мав би колективно-обрядовий характер, на Гуцульщині [18, с. 142]. Купальських пісень тут теж майже не співають [35, с. 337].

На Лемківщині купальська обрядовість і приурочені до неї пісні помітно позначені впливом близьких сусідів поляків і словаків, тому й свято в них здебільшого звалось 'собіткою' або 'св. Яном'.

Мотиви святкування на Лемківщині в дечому відрізняються від інших районів України, зокрема, наявний мотив возвеличення свята і його символу – палаючої собітки [17, с. 181].

Крім того, що, судячи з пісенних текстів, купальська обрядовість лемків дуже бідна, вона ще й значною мірою християнізована. Навіть пісні звернені до святого Яна з прохання його заступництва й сприяння.

Література

1. Архів Полісько-Волинського народознавчого центру (далі – ПВНЦ). Ф. 2-А. Од. зб. 20.
2. Архів ПВНЦ. Ф. 2. Од. зб. 21. Арк. 59 (с. Брани Горохівського р-ну Волинської області).
3. Архів ПВНЦ. Ф. 2. Од. зб. 76.
4. Давидюк В. Еклектика і систематика Купала. *Міжнародна конференція "Фольклор – стратегічний ресурс нації". Фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській* (18.04.2019): програма, тези доповідей. Київ, 2019. С. 43–53.
5. Давидюк В. Походження та семантика купальських обрядів. *Фольклористичні зошити*: зб. наук. пр. / Ін-т культур. антропології; гол. редкол. В. Давидюк. Луцьк, 2008. Вип. 11. С. 3–29.
6. Завальнюк А. Ф. Українські літні обряди та пісні: навч. посіб. з муз. фольклору та етнографії для вчит. загальноосв. шкіл, студ. вищ. пед. і муз. закл. освіти. Вінниця, 2008.
7. Зап. в с. Жабче Горохівського р-ну Волинської області.
8. Зап. в с. Капітульщина Володимир-Волинського р-ну Волинської області.
9. Зап. в с. Лещатів Сокальського району.
10. Зап. в Межиричі Острозького району. Ф. 3-А. Од. зб. 21.
11. Зап. в с. Нобель Зарічянського району Рівненської області.
12. Зап. в с. Торчин Луцького району Волинської області.
13. Зап. в с. Стрільче Горохівського р-ну Волинської обл.
14. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року / упоряд. О. Дей. Київ, 1963.
15. Календарні пісні Великої Волині: зб. народ. пісень. Рівне: РДІК, 1997.
16. Календарно-обрядові пісні / упоряд., передм., приміт. О. Ю. Чебанюк. Київ, 1987.
17. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: нариси й статті; НАН України. Інститут народознав. Львів, 2002.
18. Климець Ю. Д. Купальська обрядовість на Україні. Київ, 1990.
19. Кравченко В. З побуту й обрядів північно-західної України. Житомир, 1928. Т. 1.
20. Максимович М. Дні і місяці українського селянина. Київ, 2002.
21. Петров Н. О народных праздниках в Юго-Западном крае России. *Труды Киевской духовной академии*. 1871. Декабрь.
22. Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / фольклорні записи та упорядкування В. Дубравіна. Суми, 2005.
23. Ой на Івана, ой на Купала (з досвіду проведення свята Івана Купала на Волині) / Волин. обл. ком. ЛКСМУ, Волин. обл. упр. культури,

Обл. будинок нар. творч.; матеріал підгот. О. Ошуркевич. Луцьк: Волин. обл. друк., 1974.

24. Пісні з Волині / упоряд. О. Ошуркевич та М. Стефанишин. Київ, 1970. С. 61.

25. Пісні з Поділля. Записи Насті Присяжнюк в с. Погребище / упоряд. С. Мишанич. Київ, 1976.

26. Поліська дома. Вип. 3: Літо / збір., упоряд. і прокомент. В. Давидюк. Луцьк: Твердиня, 2008.

27. Семенюк Л. Купальська обрядовість Шацького поозер'я (на матеріалі записів останнього десятиліття) *Літопис Волині*. Луцьк, 2010. Ч. 7.

28. Сільські забави на Чернігівщині. Зап. Ф. Коломийченко 1913 р. від Марії Коломийченкової. *Матеріяли до української етнології*. Львів, 1918. Т. 18. С. 138–140.

29. Старовижівське весілля. Зап. Тетяна Микитюк / упоряд. В. Давидюк. *Фольклористичні зошити*. 2006. Вип. 8.

30. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским Географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования собран. д. чл. П. П. Чубинским. Санкт-Петербург, 1872. Т. 3.

31. Українка Леся. Купало на Волині. *Леся Українка. Зібрання творів: в 12 т.* Київ, 1977. Т. 9: Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки.

32. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. упоряд. О. Дей. Київ, 1974.

33. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / упоряд. О. Дей. Київ, 1983.

34. Янковська Ж. Купальські пісні та особливості перебігу свята Івана Купала на Славутчині (село Лисиче Славутського р-ну Хмельницької обл.). *Матеріали до української етнології*. Київ, 2012. Вип. 11.

35. Яценко Л. Ой на Івана, ой на Купала. *Українознавство: посібник / уклад.: В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач*. Київ, 1994. С. 337.

36. Ящуржинский Х. Заметки о купальском празднике в Уманском уезде. *Киевская старина*. 1890. Кн. XXXI. С. 327.

References

1. Arkhiv Polisko-Volynskoho etnographichnoho tsentru (dali - PVET). F. 2–A. Ozd. Zb. 20.

2. Arkhiv PVET. F. 2. Ozd. Zb. 21. Ark. 59 (s. Brany Horokhivskoho raionu Volynskoi oblasti).

3. Arkhiv PVET. F. 2. Ozd. Zb. 76.

4. Davydiuk V. (2019). Eklektyka i systematyka Kupala [Eclecticism and systematics of Kupala]. Mizhnarodna konferentsiia "Folklor – stratehichniy resurs natsii". Folklorystychni chytannia, prysviacheni profesoru Lidii Dunaievskij. 18.04.2019. Prohrama, tezy dopovidei. [International Conference "Folklore - a strategic resource of the nation. " Folklore readings dedicated to Professor Lydia Dunaevskaya. Program thesis report] Kyiv. S. 43 – 53 [in Ukraine].

5. Davydiuk V. (2008). Pokhodzhennia i semantyka kupalskykh obriadiv [Origin and semantics of Kupala rites]. *Folklorystychni zoshyty: zb. nauk. pr.* [Folklore notebooks: collection. Science. etc.] / *In-t kultur. antropolohii*; [holova redkol. V. Davydiuk]. Lutsk. Vyp. 11. S. 3–29 [in Ukraine].
6. Zavalniuk A. F. (2008). *Ukrainski litni obriady ta pisni.* [Ukrainian summer rites and songs: discipular textbook] Navchalnyi posibnyk. Vynnytsia. 2008. [in Ukraine].
7. Zap. v s. Zhabche Horokhivskoho raionu Volynskoi oblasti. [Recorded in the village of Zhabche, Gorokhiv district, Volyn region] [in Ukrainian].
8. Zap. v s. Kapitulshchyna Volodumur-Volynskoho raionu Volynskoi oblasti [Rec. in the village of Kapitulshchyna of Volodymyr-Volynskyi district of Volyn region] [in Ukrainian].
9. Zap. v s. Leshchativ Sokalskoho raionu [Rec. in the village of Leschativ, Sokal district] [in Ukrainian].
10. Zap. v Mezhyrychi Ostrozkoho raionu. F. Z-A. Ozd. zb. 21 [in Mezhyrich, Ostroh district] [in Ukrainian].
11. Zap. v s. Nobel Zarichnianskoho raionu Rivnenskoï oblasti [Rec. in the village of Nobel of Zarichniansky district of Rivne region] [in Ukrainian].
12. Zap. v s. Torchyn Lutskoho raionu Volynskoi oblasti [Rec. in the village of Torchyn, Lutsk district, Volyn region] [in Ukrainian].
13. Zap. v s. Striliche Horokhivskoho raionu Volynskoi oblasti [Rec. in the village of Striliche, Gorokhiv district, Volyn region] [in Ukrainian].
14. *Ihry ta pisni.* (1963). *Vesniano-litnia poeziia trudovoho roku* [Games and songs. Spring-summer poetry of the work year. Eds. Deiy] Uporiad. O. Dej. Kyiv [in Ukraine].
15. *Kalendarni pisni Velykoi Volyni.* (1997). *Zbirnyk narodnykh pisen.* [Calendar songs of Greater Volyn. Collection of folk songs] Rivne: "RDIK" [in Ukraine].
16. *Kalendarno-obriadovi pisni*(1987). Uporiad., peredm., prymit. O. Iu. Chebaniuk [Calendar-ritual songs. Eds. O. Iu. Chebaniuk] Kyiv [in Ukraine].
17. Kyrchiv R. (2002). *Iz folklornykh rehioniv Ukrainy. Narysy j statii* [From the folklore regions of Ukraine. Essays and articles] NAN Ukrainy. Instytut narodoznavstva. Lviv [in Ukraine].
18. Klymets Iu. D. (1990). *Kupalska obriadovist na Ukraini* [Kupalska rites in Ukraine] Kyiv [in Ukraine].
19. Kravchenko V. (1928). *Z pobutu j obriadiv pivnichno-zakhidnoi Ukrainy* [From the living and rites of North-Western of Ukraine]. Zhytomyr. T. 1 [in Ukraine].
20. Maksymovych M. (2002). *Dni i misiatsi ukrainskoho selianyina* [Days and months of the Ukrainian rural man] Kyiv [in Ukraine].
21. Petrov N. (1871). *O narodnykh prazdnikakh v luho-Zapadnom kraie Rossii. Trudy Kievskoj dukhovnoj akademii* [On public holidays in the South-Western region of Russia. Proceedings of the Kiev Theological Academy]. Dekabr [in Russian].
22. *Obriadovi pisni Slobozhanshchyny (Sumskyj rehion) (2005)* [Ritual songs of Slobozhanshchyna (Sumy region)] / *Folklorni zapysy ta uporiadkuvannia V. Dubravina.* Sumy [in Ukraine].

23. Oj na Ivana, oj na Kupala (z dosvidu provedennia sviata Ivana Kupala na Volyni) (1974). [Oh on Ivan, oh on Kupala]/ Volyn. obl. kom. LKSMU, Volyn. obl. upr. Kultury, Obl. Budynok nar. tvorch. ; [material pidhot. O. Oshurkevych]. Lutsk: Volyn. obl. druk. [in Ukrainian].

24. Pisni z Volyni (1970). [Songs from Volyn region]. Kyiv. (61) [in Ukraine].

25. Pisni z Podillia. Zapysy Nasti Prysiazhnyuk v s. Pohrebyshe (1976). [Songs from Podillya. Records by Nastya Prysyazhnyuk in the village of Pogrebyshe] Upor. S. Myshanych. Kyiv [in Ukraine].

26. Poliska doma (2008). [Polisska doma] Vyp. 3: Lito / zibr., uporiad a prokoment. V. Davydiuk. Lutsk: Tverdynia [in Ukraine].

27. Semeniuk L. (2010). Kupalska obriadovist Shatskoho poozerja (na materiali zapysiv ostannioho desiatylittia) Ch. 7 [Kupala rituals of Shatsk lake (on the material of records of the last decade)]. *Litopys Volyni* [Chronicle of Volyn]. Lutsk. [in Ukraine].

28. Silski zabavy na Chernihivshchyni. Zap. F. Kolomyjchenko 1913 vid Marii Kolomyjchenkovoji (1918). [Rural entertainment in the Chernihiv region. Rec. F. Kolomyjchenko in 1913 from Maria Kolomyjchenko] // *Materijaly do ukrainskoi etnolohii*. Lviv. T. 18. (138 – 140) [in Ukraine].

29. Starovyzhivske vesillia. Zap. Tetiana Mykytiuk (2006). [Starovyzhiv wedding. Rec. Tatiana Mykytyuk]. Upor. Viktor Davydiuk // *Folklorystychni zoshyty* [Folklore notebooks]. Vyp. 8. [in Ukrainian].

30. Trudy etnograficheskoi-statisticheskoi ekspeditsyi v Zapadno-Russkij kraj, snariazhonnoj imperatorskim Russkim Heohraficheskim obshchestvom (1872). [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Region, equipped with the imperial Russian Geographical Society] Luho-Zapadnyj otdel. Materialy i issliedovaniia, sobrannye d. chl. P. P. Chubinskim. T. 3. St. Petersburg [in Russian].

31. Ukrainka Lesia. Kupalo na Volyni (1977). [Ukrainian Lesya. Kupala in Volyn] // Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u 12-ty t. T. 9 [Lesya Ukrainka. Collection of works]: Zapysy narodnoi tvorchosti. Pisni, zapysani z holosu Lesi Ukrainky [Records of folk art. Songs recorded from the voice of Lesya Ukrainka]. Kyiv [in Ukrainian].

32. Ukrainski narodni pisni v zapysakh Zoriana Dolenhy-Khodakovskoho (1974). Uporiad. O. Dej. [Ukrainian folk songs recorded by Zorian Dolenga-Khodakovsky] Kyiv [in Ukraine].

33. Folklorni zapysy Marka Vovchka ta Opanasa Markovycha (1983) Uporiad O. Dej [Folklore records by Mark Vovchko and Opanas Markovich] Kyiv [in Ukraine].

34. Iankovska Zh. (2012). Kupalski pisni ta osoblyvosti perebihu sviata Ivana Kupala na Slavutchyni (selo Lysyche Slavutskoho raionu Khmelnytskoi obl.) [Kupala songs and peculiarities of Ivan Kupala's holiday in Slavutych region (Lysyche village, Slavutych district, Khmelnytsky region)] // *Materialy do ukrainskoi etnolohii* [Materials on Ukrainian ethnology] Vyp. 11. Kyiv [in Ukraine].

35. Iashchenko, L. (1994). Oh na Ivana, oh na Kupala [Oh, Ivan, oh, Kupala] *Ukrainoznavstvo: posibnyk* [Ukrainian Studies: a guide. Kyiv. (337) [in Ukraine].

36. Iashchurzhytskyj Kh. (1890). Zаметки о купальском празднике в Уманском уезде [Notes on the Kupala holiday in Uman district] // *Kievskaja starina* [Kiev Old] Kn. XXXI. (327) [in Russian].

Y. Kelemen

PhD student, teacher, F. Stravinsky Volyn College of Culture and Arts
e-mail: kelemenyulia@gmail.com

Regional localization of the main motives of ukrainian kupala songs

The question of localization of the texts of kupala songs has not only been unexamined thoroughly, but also hasn't been assessed in practice. In the meantime, our observations have shown that most of them have their own locus of expansion, which corresponds to the certain kupala custom. That is why depending upon the location a set of the main motives of kupala songs can differ. Only some texts are generally spread on the whole territory of Ukraine. These are kupala songs with the following motives: foreseeing destiny by floating the wreaths on the water, swimming of the boys, drowning of the boyswhile swimming. The song about starting the fire called kupailytsia by a young woman is well-known on the entire territory of the Right-bank Ukraine. The biggest number of the motives of kupala songs has been registered in Volyn and Podillya regions. Here the most popular song motives are about decorating kupailytsia, the boys attempts to mock the girls' attribute, the girls making the wreaths, setting up kupala of a willow tree: boys obligation to cut kupailytsia, ritual murder of a sister, obligatory presence of girls and boys at the celebration, drowning of "kupala", swimming, reading fortune from the floating wreaths, preserving "kupala" till next year, "kupala's" living through summer and winter, young woman's obligation to start the celebration, the witches stealing milk from people's cows, starting fires on the hills, kupnyi sin, segregation of the newly formed couples after Kupala, ritual hetaerism devoted to the holiday, normalized sexual despotism, engagement of the girl after the holiday. The variants of the song about the drowning of Marynka are known from Poltavshchyna to Slobozhanshchyna.

In the south-eastern part of Ukraine kupala customs haven't been spread much. In Hutsulshchyna there hasn't been a unique typical kupala celebration, which had a common-custom character. They sang hardly any kupala songs there. In Lemkivshchyna kupala customs and related to them songs were noticeably influenced by close Polish and Slovak neighbors, that's why they also usually called the holiday not "kupala", but "sobitka" or "st. Yan".

Key words: kupala folklore, Volyn, Podillya, Lemkivshchyna, Western Polissya, Eastern Polissya, Central Ukraine, Slobozhanshchyna, Chernihivshchyna, Kyivshchyna, Umanshchyna, Podniprovyia, Poltavshchyna, Ostrizhchyna, Sicheslavshchyna.